

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Монетарна політика Національного банку України : сучасний стан та перспективи змін / за ред. В. Стельмаха. Київ: Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. 404 с.
2. Пшик Б. Забезпечення стійкості грошового обігу в Україні в контексті реалізації інструментів грошово-кредитної політики. Вісник Університету банківської справи. 2017. № 1. С. 15–20.
3. Проблеми цінової та фінансової стабільності й інноваційного розвитку в Україні: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. Кузнецової. Київ: Вид-во УБС НБУ, 2010. 263 с.
4. Міщенко В., Сомик А. Ліквідність банківської системи України: Науково-аналітичні матеріали. Київ: Національний банк України, Центр наукових досліджень, 2008. 180 с.
5. Абакуменко О., Дорош Т. Обґрунтування необхідності відступу від сучасних інструментів грошово-кредитної політики. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. № 4. С. 107–118.
6. Сомик А. Удосконалення обов'язкових резервних вимог як інструменту грошово-кредитної політики національного банку України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_10_5 (дата звернення: 25.12.2017).
7. Бойко Д., Коковіхіна О. Використання норм обов'язкових резервів в грошово-кредитній політиці України. Економіка та управління підприємствами. 2011. № 3–4. С. 45–47.
8. Ларіонова К., Капінос Г. Сучасний стан та перспективи змін грошово-кредитної політики України. Вісник Хмельницького національного університету. 2010. № 1. Т. 1. С. 136–141.
9. Демчук Н., Коваль А. Управління грошовою позицією та обов'язковими резервами банку. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2017. № 2 (2). С. 86–88.
10. Перконос І., Костина А. Переваги та недоліки використання норми обов'язкового резервування як інструмента грошово-кредитної політики. Формування ринкових відносин в Україні. 2016. № 1. С. 43–49.
11. Селіверстов В. Вплив інструментів грошово-кредитної політики Банку Англії на рівень інфляції. Фінанси України. 2014. № 7. С. 87–98.
12. Тушницький Н. Методологія дослідження монетарного інструментарію центрального банку. Формування нової парадигми економічної освіти в Україні: зб. наук. статей учасників Міжнародної наук.-метод. конф. (Львів, 20–21 квітня 2000 р.). Львів, 2000. С. 58–59.
13. Кричевська Т. Пріоритети та інструменти грошово-кредитної політики в сучасних умовах. Вісник Інституту економіки та прогнозування. 2014. № 1. С. 42–47.
14. Demiralp S., Farley D. Declining required reserves, funds rate volatility, and open market operations. Journal of Banking & Finance. 2005. № 29. P. 1131–1152.
15. Ільчук П., Коць О., Кондрат І., Ярошевич Н. Гроші та кредит: підручник. Львів: Видавець ПП Сорока Т. Б., 2016. 412 с.
16. Шпаковська Н. Обов'язкові резерви як фінансовий інструмент забезпечення фінансової стійкості банку. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. 2013. Вип. 35 (1). С. 175–180.
17. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/>
18. Офіційний сайт банку Англії. Official Bank of England Rate. URL: <http://www.bankofengland.co.uk/> (дата звернення: 20.01.2018).
19. Офіційний сайт банку Польщі. Narodowy Bank Polski. URL: <http://www.nbp.pl/> (дата звернення: 20.12.2017).
20. Офіційний сайт банку Республіки Білорусь. Национальный Банк Республики Беларусь. URL: <http://www.nbrb.by/> (дата звернення: 20.01.2018).
21. Офіційний сайт Європейського центрального банку. European Central Bank URL: <http://www.ecb.europa.eu> (дата звернення: 24.01.2018).
22. Грей С., Телбон Н. Денежно-кредитные операции: Пособие по вопросам деятельности центральных банков. URL: http://www.bankofengland.co.uk/education/Documents/ccbs/handbooks/pdf/ccbsbhb24_ru.pdf (дата звернення: 21.01.2018).

УДК 336.6:336.7

Марич М.Г.

*кандидат економічних наук,
в.о. доцента кафедри публічних,
корпоративних фінансів та фінансового посередництва
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Марич А.В.

*викладач циклової комісії фінансових дисциплін
Коледжу Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗГОТІВКОВОГО ОБОРОТУ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню теорії й практики категорії «безготівкові міжгосподарські розрахунки». Охарактеризовано сучасний стан організації безготівкового обороту в Україні. Дано оцінку та проведено аналіз динаміки основних показників та інструментів безготівкового обороту. Здійснено аналіз сучасного стану використання безготівкових платіжних інструментів між суб'єктами господарювання.

Ключові слова: комерційні банки, безготівкові розрахунки, поточні рахунки, вкладні рахунки, платіжні інструменти, система електронних платежів Національного банку України.

Марыч М.Г., Марыч А.В. ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ БЕЗНАЛИЧНОГО ОБОРОТА В УКРАИНЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ВЕДЕНИЯ ХОЗЯЙСТВА

Статья посвящена исследованию теории и практики категории «безналичные межхозяйственные расчеты». Охарактеризовано современное состояние организации безналичного оборота в Украине. Дана оценка и проведен анализ динамики основных показателей и инструментов безналичного оборота. Осуществлен анализ современного состояния использования безналичных платёжных инструментов между субъектами ведения хозяйства.

Ключевые слова: коммерческие банки, безналичные расчеты, текущие счета, вкладные счета, платёжные инструменты, система электронных платежей Национального банка Украины.

Marych M.G., Marych A.V. PECULIARITIES OF NON-CASH CIRCULATION ORGANIZATION IN UKRAINE IN MODERN MANAGEMENT CONDITIONS

The article is devoted research of theory practices of category "non-cash circulation organization". The modern consisting of organization of cashless turn is described of Ukraine. An estimation and analysis of dynamics of basic indexes and instruments of cashless turn is conducted. A realizable analysis of the modern state of the use of cashless pay instruments is between the subjects of conditions.

Keywords: commercial banks, non-cash settlements, current accounts, holdings accounts, pay instruments, system of electronic payments of the National bank of Ukraine.

Постановка проблеми. У нормальному забезпеченні відтворювального процесу важливу роль відіграє чітко налагоджена система безготівкових розрахунків між підприємствами та його контрагентами, яка б запобігала відволіканню необхідних для підприємства фінансових ресурсів та тривалим неплатежам. Тому в умовах зниження платоспроможності підприємств, порушення товарного і грошового обігу проблемним є питання ретельного й обґрунтованого вибору форм і способів проведення безготівкових розрахунків. Безумовно, жодна форма розрахунків не створює додаткових коштів, але підприємствам необхідно обирати саме таку форму чи спосіб проведення розрахунків, які б гарантували своєчасне й повне надходження коштів на рахунок виробника продукції і забезпечували належний рівень взаємного і банківського контролю за виконанням договірних зобов'язань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над цим питанням працює чимала кількість вітчизняних (Н. Дубенко, О. Євремів, О. Костюнік [3], В. Порежна [3], О. Міняйло, А. Мороз, А. Савлук, М. Пуховкіна, С. Міщенко [4], М. Ніконова, Н. Фищенко, М. Білуха, Т. Хайлова [5], В. Завгородній, А. Кузьмінський, А. Мазаракі) та закордонних учених-економістів (Д. Блейк, Ф. Вуд, С. Брігхем, О. Велш).

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану та динаміки безготівкових розрахунків; виявленні проблем розвитку таких розрахунків та визначенні шляхів оптимізації їх проведення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безготівкові розрахунки у своїй цілісності формують певну систему. Система безготівкових розрахунків є складником загальної національної грошової системи. Під час становлення ринкових відносин і відповідної трансформації грошової сфери економіки посилюється значення і роль безготівкових розрахунків – важливого самостійного відособленого об'єкта економічних відносин й окремого дослідження економічної науки.

Незважаючи на різноманітність форм власності і підприємницької діяльності, сучасна система безготівкових розрахунків в Україні передбачає вільний вибір підприємствами форм і способів безготів-

кових розрахунків, регламентованих банківськими інструкціями. Можливість застосування тієї чи іншої форми або способу безготівкових розрахунків визначається за згодою сторін і фіксується в умовах договору, а також установлюється у міжбанківських кореспондентських угодах, які укладаються як між вітчизняними банками, так і з іноземними. При цьому необхідно використовувати найбільш доцільні форми розрахунків, які відповідають господарським зв'язкам, відображають характер продукції, що реалізується; порядок і умови відвантаження її покупцям; місцезнаходження постачальників і платників; джерела коштів, за рахунок яких будуть здійснюватися платежі тощо.

Законодавством України передбачено, що кожний суб'єкт господарювання (незалежно від форми власності й організаційно-правової форми) зобов'язаний відкрити поточний рахунок у банку для ведення господарської діяльності. Тобто через поточний рахунок підприємства здійснюють оплату за поставлену сировину, продукцію, надані послуги, виконані роботи, розрахунки з бюджетом тощо. Тому цілком справедливо вважати, що поточний рахунок є основою здійснення всіх інших міжгосподарських безготівкових розрахунків. Отже, доцільним є проведення аналізу динаміку розвитку поточних рахунків в банківській системі України.

Згідно з даними звітності Національного банку України [6], станом на 01.01.2018 року установи 82 банки обслуговують 63,4 млн. клієнтів-юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), які відкрили поточні та вкладні (депозитні) рахунки, з них:

- 61,3 млн. – фізичні особи;
- 2,1 млн. – суб'єкти господарювання (зокрема 1,1 млн. – фізичні особи-підприємці).

Графічно статистичні дані представлені на рисунку 1. Наведені статистичні дані свідчать про зростання кількості поточних рахунків із року в рік, що свідчить про позитивні процеси у вітчизняній економіці.

Згідно з даними звітності Національного банку України [6], станом на 01.01.2017 року установи 96 банків обслуговували 61,6 млн. клієнтів-юри-

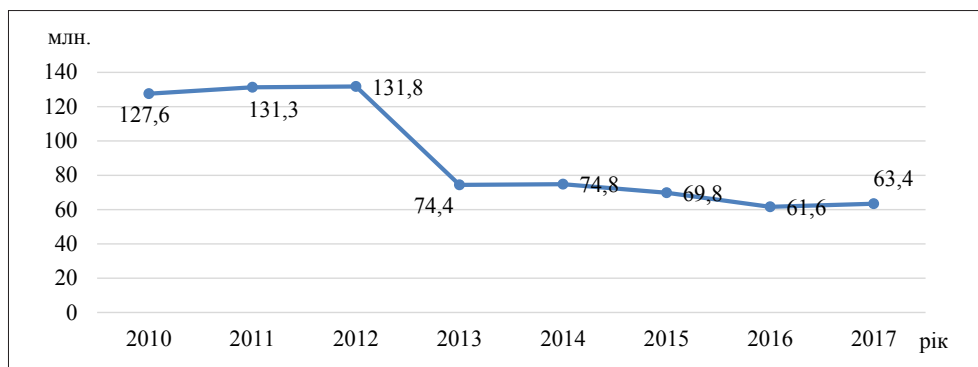

Рис. 1. Кількість клієнтів суб'єктів господарювання та фізичних осіб, які відкрили в банках поточні та вкладні (депозитні) рахунки [6]

дичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), які відкрили поточні та вкладні (депозитні) рахунки), з них:

- 59,5 млн. – фізичні особи;
- 2,1 млн. – суб'єкти господарювання (зокрема 1,1 млн. – фізичні особи-підприємці).

У 2018 році кількість клієнтів, що застосовують дистанційне обслуговування зросло майже втричі порівняно з 2016 роком.

Динаміка кількості рахунків клієнтів за 2010–2017 роки представлена в таблиці 1.

Проаналізувавши динаміку кількості рахунків клієнтів за 2010–2017 роки, можна побачити, що з 2014 року їхня кількість також поступово зменшується з 117,5 млн. у 2014 році до 108,9 млн. у 2016 році, зокрема на 8,6 млн. Проте вже у 2017 році вона знову зросла до 114,8 млн. Від початку 2010 року кількість рахунків клієнтів знизилась на -38,9 млн.

Аналізуючи динаміку поточних рахунків, необхідним є їх дослідження з точки зору структури. Розглянемо більш детально структуру рахунків клієнтів банків за 2015–2017 роки.

Із таблиці 2 можна побачити, що переважну частину відкритих рахунків становлять саме поточні (85,2% у 2015 році; 83,6% у 2016 році та 71,5% у 2017 році від загального обсягу), а не вкладні рахунки (14,8% у 2015 році; 16,4% у 2016 році та 28,5% у 2017 році від загального обсягу), що свідчить про те, що більше 2/3 відкритих рахунків «працюють» на економіку. Проте саме протягом 2015–2017 років спостерігається зменшення поточних рахунків на 13,5 млн. з 95,6 млн. у 2015 році до 82,1 млн. у 2017 році. Щодо вкладних рахунків, то тут відбувається збільшення з 16,6 млн. у

2015 році до 32,7 млн. у 2017 році, що становить 16,1 млн. рахунків.

Здійснити аналіз сучасного стану використання безготівкових платіжних інструментів між суб'єктами господарювання можна шляхом аналізу завантаженості системи електронних платежів. Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», систему електронних платежів Національного банку України (далі – СЕП) визначено державною системою міжбанківських розрахунків. Важливим складником успішного функціонування такої платіжної системи є забезпечення своєчасного завершення розрахунків між суб'єктами господарювання.

СЕП забезпечує здійснення розрахунків у межах України між банками як за дорученнями клієнтів банків, так і за зобов'язаннями банків та інших учасників системи. У СЕП виконуються міжбанківські перекази у файловому режимі та в режимі реального часу. Здійснення банком початкових платежів у файловому режимі є обов'язковим, а у режимі реального часу – за його вибором. Водночас учасник системи, який працює в СЕП у файловому режимі, забезпечує приймання платежів у режимі реального часу.

У файловому режимі обмін міжбанківськими електронними розрахунковими документами здійснюється шляхом приймання-передавання документів, сформованих у файл. Тривалість технологічного циклу складає 15–20 хвилин. У режимі реального часу кошти зараховуються на рахунок отримувача негайно, у момент надходження платежу від відправника до СЕП.

Кількість банків-учасників системи електронних платежів зобразимо в динаміці за допомогою рисунку 2.

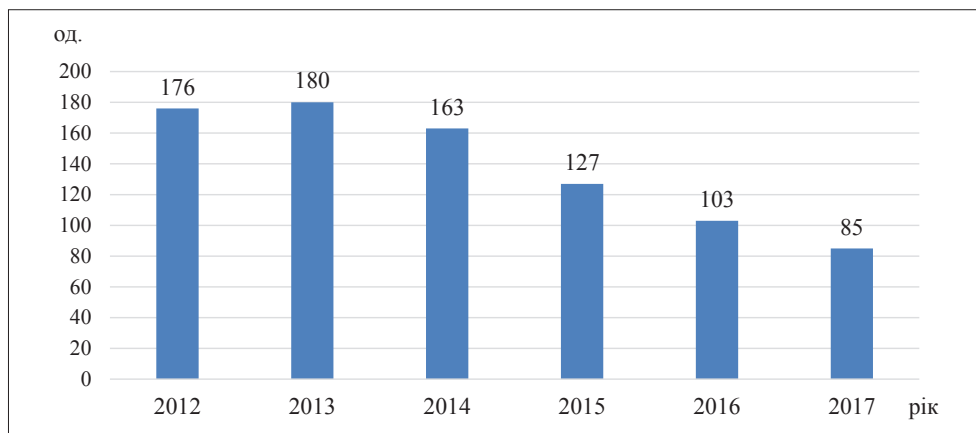

Рис. 2. Кількість банків-юридичних осіб, які є учасниками СЕП [6]

Таблиця 1

Динаміка кількості рахунків клієнтів за 2010–2017 роки [6], млн.

	Рік								Відхилення 2017 р. до 2010 р. (+/-)
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Кількість рахунків клієнтів банків	153,7	153,4	159,5	166,3	117,5	112,2	108,9	114,8	-38,9

Таблиця 2

Склад рахунків клієнтів банків за 2015–2017 роки [6], млн.

Роки	2015 рік	2016 рік	2017 рік	Відхилення (+; -)	
				2016/2015	2017/2016
Рахунки клієнтів банків усього, зокрема:	112,2	108,9	114,8	-3,3	5,9
поточні	95,6	91,1	82,1	-4,5	-9
вкладні	16,6	17,8	32,7	1,2	14,9

Як видно з рисунка 2, кількість банків-юридичних осіб, які є учасниками СЕП, починаючи з 2013 року, поступово зменшується. Так, за підсумками 2013 року кількість банків становила 180, що на 4 більше порівняно з 2012 роком. А вже у 2014 році їхня кількість зменшилась до 163, на кінець 2017 року їхня кількість зменшилась на 78 порівняно з 2014 роком і склала 85 банків.

Показники завантаженості СЕП у розрізі платіжних інструментів у 2017 році представлені в табл. 3.

Із наведених даних цілком очевидним є те, в безготівкових міжгосподарських розрахунках чи не найголовнішу роль відіграють платіжні доручення: 67,2% від загальної кількості платежів у СЕП і 75,5% від суми платежів. Меморіальний ордер (як розрахунковий документ, який складається за ініціативою банку для оформлення операцій щодо списання коштів з рахунку платника і внутрішньобанківських операцій) також займає питому вагу в загальній кількості платежів СЕП – 32,7 %, проте за сумами цей показник є значно нижчим – 24,4%.

Використання таких платіжних інструментів, як платіжна вимога і платіжна вимога-доручення, не мають значного поширення у вітчизняних міжгосподарських розрахунках, про що свідчить як незначна питома вага у кількості, так і сумах здійснених платежів.

Для більш детального аналізу зобразимо також питому вагу платіжних інструментів від загальної кількості початкових платежів у СЕП у 2017 році за допомогою рисунку 3.

Також варто розглянути обсяги платежів, здійснених через систему електронних платежів (рис. 4). Аналізуючи рисунок 4, можна побачити, що протягом усього аналізованого періоду, почина-

ючи з 2012 року, спостерігається збільшення сум початкових платежів, а саме: з 11 723 млрд. грн. у 2012 році до 20 937 млрд. грн. у 2017 році, що на 9 214 млрд. грн. більше від початку 2012 року. Якщо ж аналізувати кількість початкових платежів, то тут немає чіткої тенденції, оскільки в різні роки вони були то меншими, то більшими. Загалом, за підсумками 2017 року вони склали 332 млн., що на 4 млн. менше від 2012 року.

Аналіз статистичних даних роботи СЕП щодо переказу коштів між банками свідчить про те, що система протягом 2014–2017 років успішно виконувала покладені на неї функції державної системи міжбанківських розрахунків, задовольняла потреби її учасників у переказі коштів, забезпечувала максимальну швидкість, прозорість, високий рівень безпеки та надійності проведення платежів.

Можна дійти висновку, що Національний банк України створив усі умови для задоволення потреб учасників СЕП у переказі коштів та забезпечив високий рівень безпеки та надійності проведення міжбанківських переказів у національній валюті через цю систему.

Висновки з проведеного дослідження. Із наведеного вище можна зробити такі висновки. Для здійснення будь-якої господарської операції підприємством повинно здійснити розрахунки з іншим підприємством, найшвидшим типом розрахунків між юридичними та фізичними особами є безготівковий. Банк у цих розрахунках виступає посередником між клієнтами, що здійснюють платежі.

Широке використання безготівкового грошового обороту зумовлене також і тим, що безготівковий оборот має суттєві переваги перед готівковим і тому більш ефективний як для суспільства в цілому, так і для кожного окремого економічного суб'єкта.

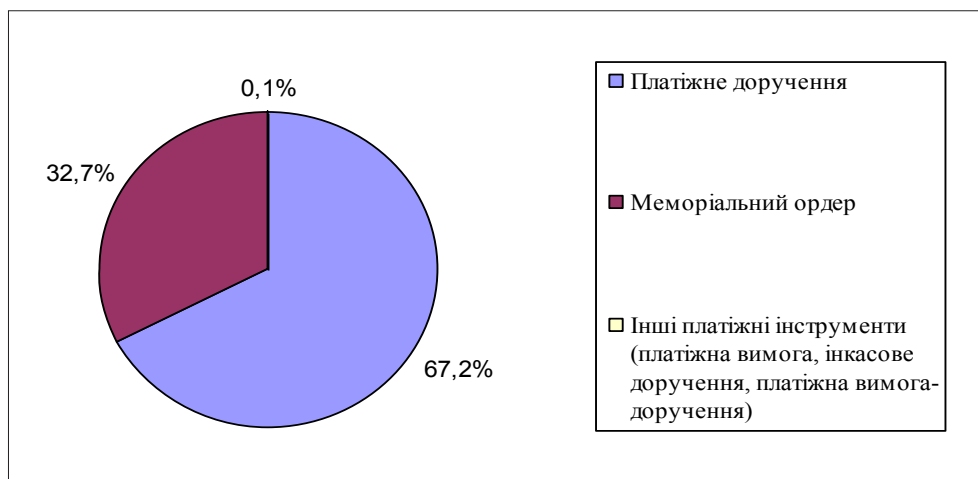

Рис. 3. Питома вага платіжних інструментів від загальної кількості початкових платежів у СЕП у 2017 році [6]

Завантаженість системи електронних платежів у розрізі платіжних інструментів у 2017 році [6] Таблиця 3

Назва платіжного інструмента	Питома вага від загальної кількості початкових платежів у СЕП (банки та їх філії), %	Питома вага від загальної суми початкових платежів у СЕП (банки та їх філії), %
Платіжне доручення	67,2	75,5
Меморіальний ордер	32,7	24,4
Інші платіжні інструменти (платіжна вимога, інкасове доручення, платіжна вимога-доручення)	0,1	0,1
Всього	100	100

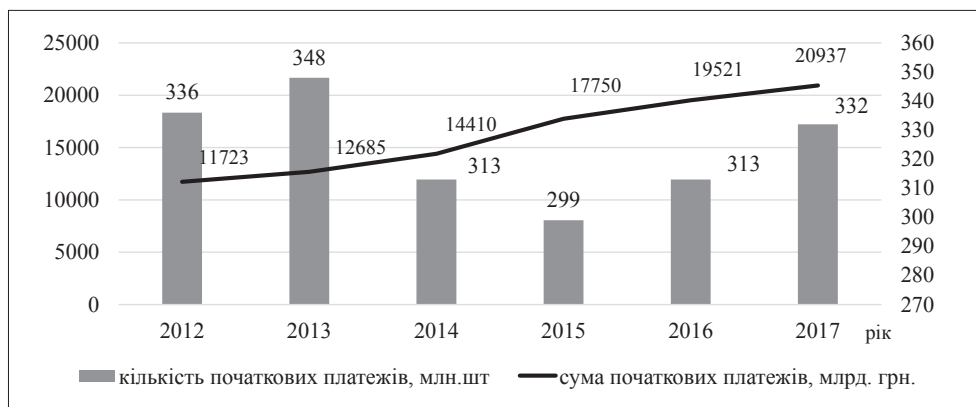

Рис. 4. Обсяги платежів, здійснених через СЕП за 2012–2017 роки [6]

По-перше, значно зменшуються суспільні витрати обігу. По-друге, створюються необхідні умови для державного регулювання грошового обігу. По-третє, покращується економічний стан суб'єктів грошового обігу, тому що прискорюється обіг коштів, забезпечується тісний зв'язок із банками і грошовим ринком у цілому.

У сучасних умовах досить чітко проявилися основні проблеми подальшого розвитку системи безготівкових розрахунків у народному господарстві України:

- оптимізація форми і способів безготівкових розрахунків, їх організації; вибір більш раціональних у певних економічних умовах форм розрахунків, які давали б найбільший ефект;

- підвищення самостійності господарських суб'єктів за умови доскональної організації і здійснення безготівкових розрахунків у господарському обороті, грошова відповідальність підприємств недодержанням грошових коштів після відправлення товарів чи надання послуг вимагає, щоб ці ж підприємства мали право вільно діяти у сфері безготівкового обігу;

- постійний пошук нових механізмів організації безготівкових розрахунків, які дозволили б на економічній основі подолати кризові явища і процеси в грошовій сфері [5, с. 103].

Дуже важливим є дотримання суб'єктами господарювання принципів безготівкових розрахунків, адже це може призвести до кризи всієї системи розрахунків (платіжної кризи).

З огляду на зазначені проблеми слід вжити таких заходів щодо покращення функціонування самої системи міжбанківських розрахунків:

- створити відповідні підрозділи, розробити функціональні обов'язки співробітників і вжити інших заходів щодо організації ефективної роботи в напрямі безпеки платіжних систем;

- удосконалити законодавчу базу щодо діяльності системи міжбанківських розрахунків;

- запровадити нову систему програмного забезпечення, система класу RTGS стає, як правило, актуальнішим та іншим.

Аналіз статистичних даних роботи СЕП, що був проведений під час дослідження представленої теми щодо переказу коштів між банками, свідчить про те, що система протягом досліджуваного періоду успішно виконувала покладені на неї функції державної системи міжбанківських розрахунків, задовольняла потреби її учасників у переказі коштів, забезпечувала максимальну швидкість, прозорість, високий рівень безпеки та надійності проведення платежів. Відповідно до проведеного аналізу було визначено, що основними платіжними інструментами, що використовуються в безготівкових міжгосподарських розрахунках є платіжні доручення і меморіальні ордери. Незначного поширення у вітчизняному безготівковому обороті набули акредитиви, чеки, платіжні вимоги, платіжні вимоги-доручення.

Отже, наявність недоліків і проблем у системі міжбанківських розрахунків потребують їх нагального вирішення, що забезпечить ефективне функціонування системи міжбанківських розрахунків і платежів та позитивно вплине на банківську систему країни в цілому і на систему безготівкових розрахунків зокрема.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України від 05 квітня 2001р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=896>.
2. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Національного банку України від 21 січня 2004 р. № 22. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>
3. Костюнік О., Побережна В. Основні проблеми організації безготівкових грошових коштів в Україні. Агросвіт. 2016. № 9. С. 51–55.
4. Міщенко С. Вдосконалення системи безготівкових роздрібних платежів. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка / відп. ред. В. Базилевич. Київ: Київський ун-т, 2014. Вип. 5(158): Економіка. С. 22–28.
5. Хайлова Т., Кувшинчикова А. Деякі питання безготівкових розрахунків і шляхи їх вирішення. Економіка та право. 2014. № 1. С. 103–107.
6. Безготівкові розрахунки: сайт Національного банку України: веб – портал. URL: http://www.bank.gov.ua/PI_syst/index.htm.